

**MINTAQA IQTISODIYOTIDA MAHSULOT ISHLAB CHIQRISHNI
MAHALLIYLASHTIRISH YO'NALISHLARI**

Mirzabayev Xusniddin Muhammadjonovich

Namangan muhandislik texnologiya instituti doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tushunchasi iqtisodchi olimlar fikrlari, mintaqa iqtisodiyotida mahalliyashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarish, import o'rnini bosuvchi maxsulot ishlab chiqarishuvchilarga hukumat tomonidan berilayotgan imtiyozlar, mahalliyashtirish orqali mahsulot ishlab chiqarishni jamiyat uchun tutgan o'rni ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: mahalliyashtirish, raqobatbardosh mahsulot, import o'rnini bosuvchi mahsulot, eksporga yo'naltirilgan mahsulot;

Аннотация

В данной статье рассмотрено понятие локализации производства, мнения экономистов, производство продукции на основе локализации в региональной экономике, льготы, предоставляемые государством производителям продукции, замещающей импорт, роль производства продукции посредством локализации для общества считаются.

Ключевые слова: локализация, конкурентоспособный товар, импортозамещающий товар, экспортоориентированный товар;

Annotation: In this article, the concept of localization of production, the opinions of economists, the production of products based on localization in the regional economy, the benefits given by the government to manufacturers of products that replace imports, the role of product production through localization for society are considered.

Key words: localization, competitive product, import-substituting product, export-oriented product;

Globallashuv sharoitida iqtisodiy rivojlanish bosqichlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, ishlab chiqarish darajasining oshishi, raqamli transformatsiya, shuningdek, iqtisodiy faoliyat sub'ektlari va jarayonlari bo'yicha to'plangan raqamli ma'lumotlar oqimining iqtisodiy ma'lumotlar aylanishiga jalb etilishi bilan bog'liq sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda.

Iqtisodiy taraqqiyot va iqtisodiy faoliyat yuritishning barcha muammolari ikki fundamental vazifani xal etish bilan bog'lanadi. Insoniyat ehtiyojlarining cheksizligi va uni qondirish hamda tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish uchun cheklangan iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish vazifasi turadi. Har qanday jamiyat cheklangan resurslarni ishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasida qay darajada samarali, to'g'ri

taqsimlash hamda turli ne'matlarning qancha miqdorda ishlab chiqarishi lozimligini anglashi muhim hisoblanadi.

Iqtisodiy ne'matlar bir-birini o'rnini to'ldiruvchi ne'matlardir, chunki ularning jami hayot davomiyligi uchun zarur. Ehiyojlar kishilarning yashashi uchun kerak bo'lgan birlamchi zaruriy ne'matlardan (oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-joy) va ikkilamchi xizmatlar (dam olish ehiyojlari, teatr, sport va x.k.)dan iborat bo'ladi. Moddiy ne'matlarni ishlab chiqarish uchun iqtisodiy resurslardan foydalaniladi va o'z navbatida ularni ishlatish natijasida tovar va xizmatlar yaratiladi. Shunga ko'ra resurslar moddiy ne'matlarni ishlab chiqarishning muhim omillari hisoblanadi.

Mavjud mahalliy xomashyo bazasi asosida import o'rnini bosadigan mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, jamiyatning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlay olishida sezilarli ijobiy natijalarga erishilmoqda. Bu sharoitida mamlakat iqtisodiy o'sishini ta'minlashda ishlab chiqarishni mahalliyashtirish ko'lamini yanada chuqurlashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ishlab chiqarishni mahalliyashtirishda oziq-ovqat va iste'mol tovarlari hamda talab yuqori bo'lgan tovarlarni ishlab chiqarishni kengaytirishni rag'batlantirish tadbirlari alohida ahamiyat kasb etadi. Mahalliyashtirish dasturi o'z mazmuniga ko'ra korxonalarda zamonaviy talablarga javob beruvchi, raqobatbardosh va import o'rnini bosuvchi mahsulotlarni ishlab chiqarish hajmini oshirish, imkon qadar import hajmini qisqartirish, eksportbop mahsulotlarni ishlab chiqarish, yangi ish joylarini yaratish kabi maqsadlarni namoyon etadi. *Mahalliyashtirish dasturlarini amalga oshirish borasida to'plagan tajribalar iqtisodiyotning tashqi omillarga bog'liqligini kamaytirish, ichki talabni shakllantirish va bozorni zarur iste'mol tovarlari hamda butlovchi mahsulotlar bilan to'ldirish, valyuta zaxiralarini tejash va ulardan oqilona foydalanish, aholi bandligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.*

O'zbekistonda ishlab chiqarishni mahalliyashtirish jarayonlariga 2000 yildan boshlab alohida e'tibor berila boshlangan bo'lib, maqsadli dasturlar asosida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanib kelinmoqda. Biroq, bu jarayon mamlakatimizda 1996 yildan Koreya Respublikasi bilan hamkorlikda tashkil qilingan "UzDaewoo" avtomobil ishlab chiqarish zavodi misol qilib keltirish mumkin.

"Butun iqtisodiyot tizimida mahsulotlar tayyorlash jarayonini optimallashtirish va ishlab chiqarishni mahalliyashtirish darajasini muttasil oshirish, import o'rnini bosish jarayonlarini yanada chuqurlashtirish, 2026-yilgacha sanoat korxonalaridagi 51 mingdan ziyod uskunalarni zamonaviylariga almashtirish hamda shu asosda, jumladan qo'shilgan qiymat yaratishning yagona zanjirini hosil qilish, mamlakatda ishlab chiqarilayotgan ip kalavaning butun xajmini qayta ishlash hisobidan to'qimachilik mahsulotlari eksporti hajmini 7 milliard AQSh dollariga yetkazish bilan bog'liq vazifalar o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda."ⁱ

Keyingi yillarda dunyo davlatlari orasida raqobatning keskinlashuvi, xalqaro bozorlarda innovatsiya darajasi yuqori bo'lgan mahsulotlarga talabning ortishi xususan, jahon bozorlarida fan-texnika sig'imi yuqori mahsulotlarga ehtiyojning kuchayishi dunyo davlatlarining milliy eksport tarkibida yuqori texnologiyali mahsulotning ulushini ko'paytirishga bo'lgan intilishlarini, bu esa milliy iqtisodiyot tarmoqlarini innovatsion rivojlantirish zaruriyatini yanada kuchaytirdi.

Shuningdek, mahalliy iste'mol bozorlarini sifatli tovarlar bilan to'ldirish, bozordagi zaruriy muvozanatni ta'minlash, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarishni mahalliyashtirish, hozirda nihoyatda muhim bo'lgan bandlik va aholi daromadlarini oshirish kabi muammolarni samarali yechishning yetakchi vositalaridan bir bo'lmoqda. Demak, yuqorida nazarda tutilgan jarayonlar mamlakatlarning ishlab chiqarish jarayonlarini innovatsion tarzda rivojlantirishni talab etmoqda.

“Mahalliyashtirish - (ingliz tilida “localization” lotin tilining “locus” so'zidan olingan bo'lib, “joy, makon” ma'nolarini ifodalaydi) - muayyan bir joyga tegishli bo'lmoq, tarqalib ketishni cheklash, me'yor va chegaralarni qurish” degan ma'noni anglatadi. A.M.Vazyanskiy ishlab chiqarishni mahalliyashtirish haqida quyidagi fikrni bildiradi: “Ishlab chiqarishni mahalliyashtirish - asl xorijda ishlab chiqariladigan mahsulotlarni boshqa mamlakat hududida ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish jarayoni”.ⁱⁱ

Iqtisodiyotda amalga oshiriladigan tub tarkibiy o'zgarishlarning muhim yo'nalishlaridan biri import o'rnini bosuvchi, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni vujudga keltirish va rivojlantirish hisoblanadi. Import o'rnini bosuvchi, eksportga yo'naltiruvchi ishlab chiqarishni vujudga keltirish uchun quyidagi bosqichlarda ishlar amalga oshiriladi ya'ni, mamlakatga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, xorijiy investitsiyalar ishtirokida qo'shma korxonalar yoki sof chet el kapitaliga asoslangan korxonalar tashkil etish asosida yangi turdagi, ilgari mamlakatda bo'lmagan mahsulotlar ishlab chiqarish tashkil etiladi. Navbatdagi bosqichda mamlakatda va uning hududlarida mazkur tayyor mahsulotlarning ba'zi butlovchi qismlarini mahalliy xom ashyo asosida ishlab chiqarish uchun yangi qo'shma korxonalar, milliy korxonalar tashkil etilib, import o'rnini bosuvchi, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish yo'lga qo'yiladi. Bunday mahsulotlar ishlab chiqarish rivojlantirilib, tayyor mahsulot tannarxidagi ulushi bosqichma-bosqich oshirib boriladi.

Ushbu ishlar mehnat taqsimotining rivojlantirilib, chuqurlashtirilib borishi, ishlab chiqarishni ixtisoslashtirilishi asosida uning kooperatsiyalashuvi, ya'ni sanoat kooperatsiya aloqalarining kengaytirilib borishi yo'li bilan amalga oshiriladi. Mehnat taqsimoti va ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi, sanoat kooperatsiyalarining rivojlanishi asosida mamlakat va uning hududlarida raqobatbardosh, import o'rnini

bosuvchi, eksportga yo'naltirilgan yangi ishlab chiqarishlarning tashkil etilishi jarayonlari ishlab chiqarishni mahalliyashtirish deb atash mumkin.

Ishlab chiqarishni mahalliyashtirishda sanoat ishlab chiqarish korxonalarini tanlash bosh masala hisoblanadi va uni tanlashga bir qator omillar o'z ta'sirini ko'rsatadi (1-jadval).

1-jadval Korxonani mahalliyashtirishni tanlashga ta'sir ko'rsatuvchi omillarⁱⁱⁱ

Qaror qabul qilish darajasi	Asosiy omillar
Mamlakat	Tabiiy omillar. Ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan xom ashyo resurslarining mavjudligi. Hukumat barqarorligi va umumiy rivojlanish strategiyasi. Xo'jalik yuritishning iqtisodiy va soliqchilik sharoitlari. Mehnat resurslarini qiymati va malakasi bo'yicha baholash
Mintaqa	Mol yetkazib beruvchilar va xom ashyo manbalarining joylashuvi. Maqsadli sotish bozorlari. Huquqiy qonunchilik. Investitsion jozibadorlik
Shahar	Mos keladigan hududlarning mavjudligi. Shahar hamkorligini rivojlantirish umumiy tizimi, xavfsizlik, ijtimoiy sohani rivojlantirish, xizmat ko'rsatish imkoniyatlari, yashash sharoitlari va h.k. Mehnat resurslarini topishning osonligi, mehnatga haq to'lash stavkasi, malakasi, mehnat unumdorligi, kasaba uyushmalarining faoliyati
Joyni tanlash	Ishlab chiqarishni joylashtirish uchun mos keladigan joylarning mavjudligi, maydoni, narxi. Yer maydonini qo'lga kiritish yoki ijaraga olishning imkoniyati. Transport imkoniyatlari. Ijtimoiy infratuzilmaning mavjudligi

Mahalliyashtirish dasturlari: o'zining majmuaviyligi va keng qamrovliligi bilan xarakterlanib, unda qisqa va o'rta muddatli davrlarda sanoatni barqaror rivojlantirishning prognoz parametrlari, sanoat tuzilmasini takomillashtirish masalalari, tarmoqlararo kooperatsion aloqalarni yaxshilash va mahalliyashtirishni yanada chuqurlashtirish, iqtisodiyot raqobatdoshligini tubdan oshirish, eksportga

mahsulot chiqaradigan korxonalarni qo‘llab - quvvatlashni kuchaytirish, biznes va xususiy tadbirkorlik sub’ektlarining eksport faoliyatidagi ishtirokini har tomonlama rag‘batlantirish hamda eksport faoliyatiga yangi ishtirokchilarni jalb qilish va yangi bozorlarga kirib borish masalalariga alohida e‘tibor qaratiladi.

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta‘minlash bo‘yicha ta‘sirchan choralar ko‘rilmoqda.

Respublikamizda mahalliyashtirish faoliyati bilan shug‘ullanayotgan real sektor vakillariga bir qator imtiyozlar, jumladan, bojxona va soliq imtiyozlari, banklar tomonidan maqsadli kreditlar ajratib kelinmoqda. Jumladan 2024 yil 1 iyuldan boshlab nufuzli xalqaro brendlar bilan ishlab chiqarishni boshlayotgan korxonalar, uch yil davomida nufuzli xalqaro brendlar ostida ishlab chiqariladigan mahsulotlar uchun zarur bo‘lgan barcha xomashyolar mahalliyashtirish darajasini kamida 60 foizga yetkazish sharti bilan bojxona bojidan ozod etilishi belgilangan.^{iv}

Import o‘rnini bosuvchi mahsulotlarni ishlab chiqarish yoki ularni mahalliy ishlab chiqaruvchilardan xarid qilishdan asosiy maqsad bu mahsulot tannarxini kamaytirish va valyuta zaxirasini mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi.

Eksportbop va import o‘rnini bosadigan mahsulotlar ishlab chiqarish, yuqori qo‘shilgan qiymat yaratishga yo‘naltirilgan sanoat siyosatini yuritish zarur. Mavjud xomashyo va imkoniyatlardan samarali foydalangan holda, mahalliyashtirish darajasini chuqurlashtirish va ko‘lamini keskin kengaytirish ushbu sanoat siyosatining negizi bo‘lishi kerak.

Mahalliyashtirishni qo‘llab-quvvatlash masalasi ko‘rib chiqilar ekan, bunday loyihalarni amalga oshirishda xukumat tomonidan kafillik berish va kredit foiz stavkasini qisman qoplash tizimidan foydalanish o‘z samarasini berib kelmoqda.

Shuningdek, bojxona to‘lovlarini 120 kungacha uzaytirib to‘lash, ishlab chiqarishni mahalliyashtirgan korxonalarining tayyor mahsulotlarini sertifikatlash va standartlashtirish masalalarida ko‘maklashish tadbirkorlarga qo‘shimcha imkoniyat mavjudligini bildiradi.

“Davlat xaridlarida mahalliy korxonalar ishtirokini kengaytirish va rag‘batlantirish, tashqi savdoni tarif usuli bilan boshqarish samaradorligini oshirish bo‘yicha ham ustuvor vazifalar belgilandi”.^v

Hukumat tomonidan yaratib berilgan sharoitlar hisobiga bugungi kunda Namangan viloyatda jami 73 ta kichik sanoat va 2 ta erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilib, hozirga qadar ushbu sanoat zonalariga qiymati 1,2 mlrd. dollarlik 1 300 tadan ortiq loyihalar joylashtirilgan. Hozirga qadar qiymati 475 mln. dollarlik 835 ta loyihalar ishga tushirilib, 50 mingta yangi ish o‘rinlari yaratildi^{vi}.

Mazkur sanoat zonalariga birinchi navbatda import o‘rnini bosadigan,

mahalliyashtirilgan mahsulotlar ishlab chiqaradigan loyihalarni joylashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2023 yilda sanoat zonalaridagi ishga tushgan loyihalarda jami 4,9 trln.so'mlik, shundan 513,2 mlrd.so'mlik mahalliyashtirilgan mahsulotlar ishlab chiqarilib, 45,4 mln. dollar importning oldi olinishiga erishildi.

Namangan viloyatida 2018-2023 yillarda mahalliyashtirilgan mahsulot ishlab chiqarish dinamikasi to'g'risida ma'lumot

No	Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2018 yilga nisbatan
1.	Mahalliyashtirilgan mahsulot ishlab chiqarish hajmi	mlrd.so'm	19,9	109,7	234,4	569,1	1374,6	1862,2	93,4 barobar
		mln.dollar	1,1	4,9	11,0	52,7	121,6	164,7	93,4 barobar
2.	Yangi turdagi mahsulot soni	birlik	7	9	12	20	23	25	3,2 barobar
3.	Loyiha soni	birlik	16	13	46	59	75	80	5 barobar
4.	Korxonalar soni	birlik	7	4	28	44	61	62	8,8 barobar

Ishlab chiqarishni mahalliyashtirish davlat iqtisodiyoti uchun har jihatdan foydalidir. Bu qo'shimcha ish o'rinlari yaratish va tarmoqning jadal rivojlanishini ta'minlaydi. Shuningdek, xarajatlarni kamaytirishga, buyumlarning tashishga bo'lgan ehtiyojlarini qisqartirishga, muhimi materiallarni yetkazib berish uchun zarur vaqtni tejab, ishlab chiqarishdagi uzilishlar xavfini bartaraf etadi.

Mamlakatimizda mahalliyashtirilgan mahsulotlarni ishlab chiqarish, tarmoqlararo sanoat kooperatsiya aloqalarini yanada kengaytirish iqtisodiyotning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

ⁱ Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2022. – 137 b

ⁱⁱ Кузнецов В.П., Вазьянский А.М. Локализация производства как инструмент повышения экономической эффективности организации / Вестник Череповецкого государственного университета.

ⁱⁱⁱ Elov D.A., Ochilov N.Ya. Ishlab chiqarishni mahalliyashtirish omillari va rivojlanish tamoyillari. Iqtisod va moliya ilmiy - amaliy jurnali. №8, 2013 - 47 b., Elov D.A., Ochilov N.Ya. Ishlab chiqarishni mahalliyashtirishning xorij tajribasi. №10, 2013 - 45 b.

^{iv} O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.02.2024 yildagi «O'zbekiston-2030» strategiyasini «Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida PF-37-son Farmoni

^v O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2019 yil 17 sentabr kuni sanoatni jadal rivojlantirish, mahalliyashtirish darajasini oshirish va ko'lamini kengaytirish masalalariga bag'ishlangan videosektor yig'ilishida bildirilgan.

^{vi} Namangan viloyat hokimligining matbuot xizmati ma'lumotlari asosida

Ichki imkoniyatlardan foydalanib, ishlab chiqarish hajmini oshirish, yangi loyihalar evaziga mahsulot turlarini ko'paytirish, import o'rnini to'ldirish bu kabi mahsulotlarni korxonaning o'zida ishlab chiqarish lozimligini ko'rsatmoqda. Shu bois, bugungi o'zgaruvchan sharoitda iqtisodiyotimizning barqaror o'sishini ta'minlashning eng samarali yo'li – ichki imkoniyatlarni ishga solish, ya'ni import bo'layotgan tayyor mahsulotlarni yurtimizda ishlab chiqarish va mahalliy sanoatni yanada rivojlantirishdir. Bu borada sanoat kooperatsiyasi va mahalliy lashtirishni yanada kengaytirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2022. – 137 b
2. Кузнецов В.П., Вазьянский А.М. Локализация производства как инструмент повышения экономической эффективности организации / Вестник Череповецкого государственного университета.
3. Elov D.A., Ochilov N.Ya. Ishlab chiqarishni mahalliy lashtirish omillari va rivojlanish tamoyillari. Iqtisod va moliya ilmiy - amaliy jurnali. №8, 2013 - 47 b., Elov D.A., Ochilov N.Ya. Ishlab chiqarishni mahalliy lashtirishning xorij tajribasi. №10, 2013 - 45 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.02.2024 yildagi «O'zbekiston-2030» strategiyasini «Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida PF-37-son Farmoni
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2019 yil 17 sentabr kuni sanoatni jadal rivojlantirish, mahalliy lashtirish darajasini oshirish va ko'lamini kengaytirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishida bildirilgan.
6. Namangan viloyat hokimligining matbuot xizmati ma'lumotlari asosida
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari. Namangan viloyati hokimligi Iqtisodiyot bosh boshqarmasi va statistika boshqarmasi ma'lumotlari